

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

Peter Dinuš (ed.): MARX A SPOLOČENSKÉ ZMENY PO ROKU 1989.

Bratislava : Ústav politických vied SAV, 2009, 144 s.

Ako vyplýva už zo samého názvu, ba dokonca už len z prvého slova v indikatívnom názve recenzovanej publikácie, jej témou je Marx. Vzhľadom na to, že táto publikácia je čiastkovým výsledkom riešenia úlohy vedeckého projektu *Vzťah politiky a histórie – vyrovnávanie sa s minulosťou*, Marx je v kontexte porevolučného vyrovnávania sa s minulosťou azda tou najvýznamnejšou osobnosťou moderného politického myslenia, ku ktorej sa musíme vrátiť, keďže tým či oným spôsobom ovplyvnila vzťah medzi našou súčasnou politikou a našou nedávnou minulosťou. Našu porevolučnú politiku obchádza totiž strašidlo, strašidlo našej vlastnej minulosti, ktorá je tým či oným spôsobom spájaná s týmto menom.

Vyvolajte meno „Marx“ a v synekdochickej a metonymickej rovine je okamžite asociované (spojené) s bývalým režimom. V porevolučnom diskurze to nie je spôsobené len tým, že tzv. marxisticko-leninistická ideológia komunistického hnutia sa v teoretickej a praktickej rovine hlásila k Marxovi, ale predovšetkým tým, že súčasný hegemonický diskurz, najmä v podobe (neo)liberálnej teórie o totalitarizme a tzv. „cesta do otroctva“, spája zlyhanie bývalého režimu s Marxom a vo svojej významotvorbe pojmu „Marx“ (a súvisiacich pojmov) ho ekvivalentne spája s totalitarizmom. Neo-liberálny exorcizmus sa v tomto zmysle snaží vyhnať Marxovho ducha zo súčasného diskurzívneho priestoru, čím v duchu hesla „there is no alternative“ zužuje priestor politického zápasu. Spoločenské zmeny po roku 1989 naznačujú teda určitý *denkverbot*, depolitizáciu politična a tabuizáciu Marxa a marxizmu. Tento postpolitický zeitgeist „konca dejín“ a „konca ideológií“ si nárokuje „univerzálnu“ „vedeckosť“, „objektivitu“, „nestrannosť“ a „neutralitu“ a – popierajúc svoj vlastný ideologický charakter – označuje marxizmus za ideológiu, čím nielenže popiera pluralizmus politických hodnôt, ale delegitimizuje aj svojho politického protivníka. Azda aj z tohto dôvodu patrí Marx k témam, ktoré sa (dokonca aj v ľavicových akademických a politických kruhoch) v tichosti obchádzajú. Pokiaľ na vysokých školách v západnej Európe a Spojených štátoch amerických marxizmus patrí k základným politicko-filo-

zofickým prúdom, na Slovensku predstavuje niečo tabuizované – t.j. cenzurované práve týmto postpolitickým diskurzom. S odstupom dvadsiatich rokov môžeme teda konštatovať, že konštelácia vzťahov medzi našou súčasnou politikou a našou nedávnou minulosťou je do veľkej miery determinovaná týmto strašidlom.

A práve tu spočíva význam a prínos recenzovanej monografie, ktorá je zborníkom príspevkov prezentovaných na prvej ponovembrovej vedeckej konferencii na tému Marx. Pod názvom *Marxova filozofia dejín a problematika politických a ďalších spoločenských zmien po roku 1989* ju 4. júna 2009 zorganizoval Ústav politických vied SAV.¹ Autori tejto publikácie vidia, podľa úvodu editora, jej význam v pokuse vrátiť Marxa a marxizmus späť do vedeckých diskusií, zbaviť ho apriórneho vnímania a odmietania ako ideológie a tak vyvažovať často jednostranné reflexie v rámci skutočnej snahy o pluralitu teoretických výkladov a hodnotení. Publikácia s týmto ambicióznym cieľom je vzhľadom na dvadsať rokov trvajúceho obchádzania Marxa o to vítanejšia. Nie všetci autori príspevkov sú marxisti, no každý reflektuje či hodnotí závery i prínos Marxa. Aplikujúc jeho teórie na minulé alebo súčasné politické (i ďalšie spoločenské) procesy, každý analyzuje rôzne interpretácie, resp. dezinterpretácie Marxovho odkazu svojej, ale i našej dobe.

František Novosád sa vo svojom príspevku zamýšľa nad protikladným hodnotením Marxovho teoretického dedičstva. Vychádzajúc z toho, v akom historickom a intelektuálnom pozadí hovoríme o Marxovi, poukazuje na dobovú podmienenosť niektorých jeho záverov. Konštatuje, že teoretické dielo Marxa zostalo fragmentom a túto fragmentárnosť vysvetľuje, tak komplexnosťou Marxovho projektu, ako aj vnútorným napätím medzi motívmi, s ktorými Marx pracoval. Vychádzajúc z tohto Novosád poukazuje na určitú vnútornú diskrepanciu medzi skorším optimistickým výhľadom Marxa v komunistickom „Manifeste“ a pesimistickým hodnotením budúceho vývoja u neskoršieho Marxa v Kapitále.

1 Bližšie ku konferencii pozri: *Marxova filozofia dejín a problematika politických i ďalších spoločenských zmien po roku 1989* – informácia o konaní vedeckej konferencie. In: *Studia Politica Slovaca*, issue: 1 / 2009, s. 98 – 100.

Vo svojom príspevku o postkomunistickej dezinterpretácii Marxovho diela *Michael Hauser* poukazuje na historickú podmienenosť rôznych protikladných interpretácií jeho vedeckého odkazu. Na jednej strane je Marx vydávaný za ekonomického redukcionistu, ktorý v politike, kultúre, práve a vede vidí reflexiu ekonomickej základne, na druhej strane je označovaný za metafyzika a teleológa, ktorý verí v objektívne stanovený cieľ dejinného vývoja (čo bolo jadrom Popperovej kritiky Marxa). Reagujúc na takúto interpretáciu Marxa, asociované s postkomunizmom, Hauser sa vo svojej podnetnej reflexii snaží odpovedať na otázku, ako a čím Marx prekonal metafyzické a teleologické chápanie dejín. Postkomunistický „režim interpretácie“ Marxa (t. j. interpretácie cez prizmu bývalého režimu) potvrdzuje podľa Hausera platnosť jednej zo základných téz historického materializmu: spoločenské vedomie je určené spoločenským bytím – t. j. platnosť tézy o historickej podmienenosti myslenia.

V príspevku o problematike racionálnej dialektiky u Marxa poukazuje *Jozef Lysý* na neoddeliteľnosť marxistickej dialektiky od kategórie praxe ako subjektívnej stránky objektívneho procesu praxe. Vo svojej komplexnej reflexii racionálnej dialektiky zdôvodňuje potrebu racionálneho pochopenia súvislosti medzi vedomím a vedomie prekračujúcim bytím. Relatívna totožnosť vedomia a bytia, ako aj súvislosť spoločenskej praxe, teoretického myslenia, radikálnej kategóriálnej pojmotvorby, ale predovšetkým nogenézy je dôležitým určením, významným pre vznik racionálnej dialektiky.

Globalizácia ako problém transformácie kapitalistického systému je témou príspevku *Ladislava Hohoša*, ktorý predkladá päť možných scenárov jeho budúceho vývoja. Hohoš konštatuje, že globalizácia, ktorá predstavuje rozširovanie svetového trhu, je spätá tak s jednotlivými fázami priemyselnej revolúcie, ako aj s politickými peripetiami od polovice 19. storočia, ktoré chronologicky a tematicky zodpovedajú Marxovmu „Manifestu“. Dodáva však, že v súčasnosti existuje viac foriem personifikácie kapitálu, než Marx vo svojej dobe mohol poznať, resp. predvídať a v nadväznosti na Istvána Mészároša konštatuje, že globálna kríza môže generovať ďalšie nové netradičné formy. Marx síce nemohol predvídať evolúciu postkapitalizmu a jeho pracovná teória hodnoty nemusí plne zodpovedať jeho súčasnému vývoju, to však nič nemení na platnosti pracovnej teórie hodnoty v rámci politickej ekonómie. Globálny kapitalizmus, ktorý je riadený triedou globálnych kapitalistov, funguje podľa zákonov imanentných kapitalistického systému, takže prospech z globalizácie nebude globálny.

Na základe Marxovej filozofie dejín podáva *Peter Dimuš* vo svojej stati reflexiu niekoľkých vybraných aspektov spoločensko-politického vývoja na Slovensku po roku 1989. Porevolučný prechod ku kapitalistickému spôsobu výroby nielenže obnovil starú spoločnosť s jej triedami a triednymi protikladmi, ale reprodukuje na vyššej úrovni a na širšej základni klasické rozpory kapitalizmu. Novovzniknutá sociálna štruktúra sa vyznačuje triednym antagonizmom medzi novými vlastníkami výrobných prostriedkov a triedou námezdné pracujúcich. Okrem analýzy ekonomickej základne ponúka reflexiu vybraných aspektov politickej a ideologickej dimenzie porevolučnej nadstavby. Ako konštatuje, polarizáciu spoločnosti sprevádza nárast vplyvu náboženstva, nacionalizmu a antikomunizmu.

Marek Hrubec rozoberá otázku Horkheimerovho a Marcuseho projektu kritickéj teórie spoločnosti, rozpracovanému v prostredí nemeckého Ústavu pre sociálny výskum. V prvej časti článku analyzuje úspechy a nedostatky prvých koncepcií kritickéj teórie, o ktorých konštatuje, že boli charakterizované rozvinutou teoretickou a praktickou kritikou, historicko-materialistickou teóriou, pričom im však chýbala rozvinutejšia idea normativity. V záverečnej časti článku sa autor zameriava na porovnanie týchto skorších koncepcií kritickéj teórie a jej neskorších konceptualizácií, ktoré kompenzujú skoršie nedostatky, ale nevyužívajú naplno skoršie úspechy. Reflektujúc nad Marcuseho trichotómiou kritika/deskripcia/normativita, poukazuje na to, že dosiahnutie takého viacdimeznionálneho charakteru termínov a celej teórie je síce ťažké, ale nie je nemožné. Domnieva sa, že vypracovanie sociálnej kritiky, ktorá by plnohodnotne obsahovala tak deskripciu, ako aj preskripciu, je stále výzvou pre kritických teoretikov.

Analytickému marxizmu sa vo svojich príspevkoch venujú *Martin Brabec* aj *Luboš Blaha*. Brabec prezentuje historický materializmus popredného politického filozofa a zakladateľa tzv. analytického marxizmu Geralda A. Cohena. Ten vo svojej knihe *Obrana Marxovej teórie dejín* využil na obhajobu tradičnej verzie historického materializmu, tzv. technologického determinizmu, metódy logickej a lingvistickej analýzy, ktoré boli dovtedy bežné len v anglosaskkej analytickej filozofii jazyka a mysle. Po zhodnotení prínosu Cohenovho poňatia historického materializmu Brabec argumentuje, že by sme jeho teóriu mali vnímať ako pojmovú a logickú prezentáciu a precizáciu marxistickej teórie. Analytickému marxizmu, ktorý patrí popri egalitárnom liberalizme, libertarianizme a komunitarizme k základným politicko-filozofickým prúdom zaoberajúcim sa otázkami

mi sociálnej spravodlivosti, sa vo svojom príspevku venuje aj L. Blaha. Vzhľadom na to, že v stredo-európskom politickom a filozofickom diskurze je neomarxizmus často ignorovaný, Blaha argumentuje, že neomarxistické koncepty a argumenty by sa nemali vylučovať zo všeobecných diskusií o sociálnej spravodlivosti. Stručne približujúc Rawlsovu teóriu spravodlivosti ako slušnosti, na ktorú mnohí neomarxisti bezprostredne reagovali, poskytuje náčrt základných rozdielov medzi analytickým marxizmom a egalitárnym liberalizmom, ako aj diskusiu ohľadom otázky sociálnej spravodlivosti v rámci súčasného marxizmu – t. j. diskusiu medzi ortodoxnými neomarxistami, ktorí kritizujú koncept sociálnej spravodlivosti (Miller, Tucker, Wood), a humanistickými neomarxistami, ktorí pracujú s konceptom sociálnej spravodlivosti (Peffer, Avineri, Elster, Buchanan, Husami). Na záver sa venuje bližšie teóriám spravodlivosti analytických marxistov Peffera a Nielsena. Ako Blaha presvedčivo ukazuje, napriek Marxovej kritike pojmu „spravodlivosť“ sa otázka spravodlivosti v marxistickej teórii dá veľmi korektne a konštruktívne využiť.

Karol Marx, materialistické chápanie dejín a súčasná teória medzinárodných vzťahov sú témou príspevku *Františka Škrvndu*. Škrvnda argumentuje, že vývoj v posledných dvadsiatich rokoch ukázal, že neoliberalmi vytváraný „svet bez marxizmu“ sa nestal bezpečnejším ani lepším či krajším a na väčšiu spravodlivosť už nemožno ani pomyslieť. Po stručnom prehľade materialistického chápania dejín uvažuje nad vybranými otázkami vývoja a súčasného stavu marxistickej teórie medzinárodných vzťahov. Globalizáciu, potrebu nového usporiadania medzinárodných vzťahov, ako aj riešenie problémov bohatstva a moci považuje z pohľadu marxizmu za hlavné problémy súčasných medzinárodných vzťahov.

Marina Čarnogurská konfrontuje vo svojom podnetnom príspevku Marxovu „konkrétne skutočnosť“ s klasickými čínskymi koncepciami reálneho bytia. Východiskovým momentom jej príspevku je nebezpečenstvo zhoršujúcich sa podmienok ďalšieho prežitia ľudstva na Zemi. Vyhodnocovanie aktuálnosti Marxovho teoretického dedičstva by nemalo spočívať len na hodnotení toho, ako sa jeho myšlienkové dedičstvo vníma, a ani na historickom mapovaní marxizmu a neomarxizmu dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia, ale malo by byť doplnené o vyhodnotenie jeho aktuálneho významu porovnávajúc jeho základné filozofické tézy s dialektickou tradíciou čínskej filozofie. V globalizovanej každodennej spoločenskej realite dnešného sveta a v nebezpečenstve zhoršujúcich sa podmienok prežitia ľudstva by mala byť téza dialektického triedneho boja a boja o globál-

nu nadvládu nahradená osvojením si konštruktívnych základov harmonickej súhry všetkých spoločenských opozít. Riešenie súčasných problémov spoločenského bytia vidí v celoplanetárnej koordinácii ľudstva ako jednotného živého organizmu.

Na začiatku tejto recenzie sme konštatovali, že našu porevolučnú politiku obchádza strašidlo, strašidlo našej vlastnej minulosti, ktorá je tým či oným spôsobom spájaná s menom Karola Marxa. Konštelácia vzťahov medzi našou súčasnou politikou a našou nedávnou minulosťou je v spojitosti s Marxom a marxizmom taká, že v našom súčasnom politickom a filozofickom diskurze prevláda určitá politická korektnosť, ktorá ako keby dvadsať rokov cenzurovala konštruktívnu diskusiu o Marxovi. Za účelom rekonštelácie tohto vzťahu medzi politikou a históriou je potrebné sa vyrovnáť s minulosťou a z tohto dôvodu sa musíme vrátiť k Marxovi – toto si vyžaduje prelamovanie tabu. A tu spočíva najväčší prínos tejto publikácie, publikácie, ktorá láme tabu a ktorá otvára témy. Témy, ktoré boli dvadsať rokov zametané pod koberec. Pevne dúfame, že táto publikácia prispeje k prekonaniu postpolitckej bariéry depolitizovania Marxa a že prispeje k repolitizácii filozofického a politického diskurzu.

Erik Leško

**Koloman Ivanička a kolektív:
KREATIVITA, INVENCIA, INOVÁCIA –
stimulátory rastu, prosperity a trvalej udržateľnosti SR**

Ekonom, Bratislava 2009, 362 s.

V súlade s požiadavkou Európskej únie vláda SR prijala rozhodnutie o založení *Národného centra európskych a globálnych štúdií v SR* so sídlom na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Za riaditeľa vymenovala prof. RNDr. Kolomana Ivaničku, DrSc., priekopníka nových smerovaní v teoreticko-vedeckej oblasti (synergetika, prognostika, regionalistika, inštitucionálna analýza), ktorý je známy svojou vedecskou činnosťou a publikáciami nielen u nás, ale aj za hranicami či v Zámorí.

V priebehu jedného roka sa mu podarilo vytvoriť kolektív 18 autorov, najpovolanejších odborníkov na Slovensku z oblasti ekonomiky, sociálnych vzťahov, manažmentu, politológie, prognostiky, bankovníctva a finančnej politiky, urbanizmu a územného plánovania, životného prostredia, medzinárodných vzťahov a diplomacie, bezpečnostných problémov, žurnalistiky a publicistiky i štátnej správy. Tí všetci sa za-

oberajú globalistikou, integračnými a rozvojovými problémami vo svete, vedomostnou spoločnosťou v Európe (Európskej únii) a na Slovensku. Veľká časť z nich pôsobila na viacerých zahraničných univerzitách, v medzinárodných organizáciách, ako členovia a korešpondenti akadémii v zahraničí s bohatou pedagogickou a vedecko-výskumnou praxou i skúsenosťami vo funkciách v štátnej správe. K nim sa pridali aj dvaja zahraniční autori (analytik kultúrneho a sociálneho prostredia škandinávskych národov prof. Ragnar Nilsen z Nórskej univerzity v Tromsø a Mgr. Egil Lejon, ktorý dlhší čas pôsobil ako žurnalista na Slovensku). Koncom roka vyšiel prvý zborník prác týchto autorov, ktoré pripravilo Národné centrum európskych a globálnych štúdií SR a vyšlo vo vydavateľstve EKONÓM. Stručný obsah by sa dal vyjadriť v skratke: Kríza, nádeje a realita.

Cieľom zborníka, ako možno dedukovať z jeho obsahu, bola analytická sonda do rozhodujúcich oblastí života na Slovensku v súvislosti s najvýznamnejšími trendmi vývoja vo svete a vytvoriť predpoklady na prijatie rozhodnutí o ďalšom smerovaní slovenskej spoločnosti pri zabezpečovaní trvalo udržateľného rozvoja na základe skúseností z iných, úspešne sa transformujúcich a rozvíjajúcich krajín v Európe a vo svete.

Úspešnosť ekonomického a sociálneho rozvoja v súčasnom krízovom svete sa opiera o tvorivý potenciál, ktorým disponuje ľudský faktor (človek), o jeho tvorivosť, vynálezy, patenty, o celostnú organizáciu podniku a prepojenosť inštitúcií, regiónov, štátu, o schopnosť využívať tvorivý potenciál občanov, vedcov, vedecko-výskumných pracovníkov, o rozvoj a úroveň vzdelávacích inštitúcií (systém VŠ a celoživotného vzdelávania). Tvorivosť, poznatky, invenčnosť a inovácie sú v súčasnom svete globálnej ekonomiky, sociálnej a politickej stability kľúčom k úspechu. „*Nové pracovné príležitosti, nové služby, nové infraštruktúrne artefakty, nové inštitúcie, nové rekvalifikačné plány, nové zručnosti, to všetko závisí od nových ideí a tie zase závisia od kreatívnych, invenčných a inovačných osobností*“ (s. 8 a nasl.). V týchto trendoch však súčasne narastá úloha morálneho faktora, tvorba nového hodnotového systému, zmena myslenia ľudí – i o svete, ako sa dozvedáme z úvodnej kapitoly (Dr. h. c. prof. Ing. R. Sivák, PhD., rektor EU v Bratislave, a prof. RNDr. K. Ivanička, DrSc.). Význam a dôležitosť tvorivosti v nových trendoch ekonomicko-spoločenského a inštitucionálneho vývoja, v invenčno-inovačnej a kreatívnej spoločnosti v zborníku je zdôraznená už tým, že za úvodom je na prvom mieste zaradená štúdia prof. RNDr. K. Ivaničku, DrSc. (*Synergia kreativity, invencie a inovácie*

v sociálno-ekonomickom rozvoji Slovenska), venovaná teoretickým otázkam tvorivosti. Zdôrazňuje v nej, že „*pri invencii a kreativite ide vždy o niečo nové, čo doteraz nejestvovalo. Pri inovácii ide o aplikáciu novosti a ich zavádzanie do praxe*“ (s. 17).

Človek je tvorcom ľudského sveta, kultúry, on je bytím spoločnosti a spoločenských subjektov. Dejiny sú síce dejinami spoločenských subjektov, ale jediným ontotvorným subjektom v spoločnosti zostáva iba človek so svojím vedomím. Autor vstup do širokého kontextu „komplexného sveta“ a „sféry vedomia“ otvára pomocou siedmich modelov, ktoré analyzuje v širších súvislostiach vo filozoficko-teoretickej rovine. Ale niečo iné je mozog a jeho štruktúra (mozgové centrá poprepájané neurónmi) a niečo iné nesubstančné vedomie, ktoré musí byť neustále konštituované. Mozog je nositeľom vedomia. Ontotvorný princíp v obidvoch prípadoch (pre mozog, vedomie aj prírodu) je univerzálnym kozmickým princípom. Ale niečo iné je elektrický rozvod a niečo iné samotná elektrina v tomto rozvode. A okrem toho, keď máme elektrický rozvod a v ňom elektrický prúd a chceme si rozsvietiť svetlo, musíte stlačiť vypínač a zapnúť napájanie žiarovky tokom elektrónov. Vedomie je oným svetlom, ktoré musíme zažať a neustále konštituovať – „napájať prúdom“. Mozog a vedomie sú z filozoficko-teoretického hľadiska niečo iné, aj keď spolu súvisia.

Významná je analýza hospodárskej krízy, jej príčin a dôsledkov v štúdiu doc. Ing. P. Staněka, CSc. Kríza nie je podľa autora len krízou ekonomiky a finančnictva, ale aj krízou etiky, morálky spoločnosti, ktorá musí viesť k prehodnoteniu súčasnej civilizácie a jej smerovania. Jedna z hlavných príčin krízy je podľa autora „*nekontrolovateľný nárast finančných operácií... a vytváranie čoraz virtuálnejších finančných produktov... bez reálneho ekonomického základu*“. Táto kríza je podľa P. Staněka „*krízou hodnôt... predovšetkým krízou vzťahov ľudskej spoločnosti a planéty Zem*“. Je potrebné zdôrazniť, aj keď to autor priamo nehovorí, že najvirtuálnejšou inštitúciou sú burzy, ktoré sú jedným z významných oporných stĺpov súčasného kapitalizmu. Tu sa uskutočňujú finančné operácie bez reálneho ekonomického základu! Zo štúdie P. Staněka, ako aj zo štúdií ďalších autorov zastúpených v zborníku vyplýva, že kapitalizmus 20. storočia vyčerpal vlastné možnosti vo svojej klasickej podobe a v tejto podobe nemá perspektívu ďalšieho úspešného rozvoja. Musí sa buď zásadným spôsobom transformovať, alebo zanikne. Či je transformácia reálna, zostáva veľkým otáznikom. Z dejín vieme, že v minulosti sa nijaký ekonomicko-spoločenský a inštitucionálny systém nedokázal sám z vnútra zmeniť,

transformovať a spel k svojmu zániku, k vystriedaniu iným, pre dané pomery a dosiahnutú úroveň vývoja viac alebo menej odpovedajúcim systémom. Niektorí autori hovoria o konci kapitalizmu, iní o „konci civilizácie“. Takáto zmena však nie je otázkou niekoľkých rokov, ale prinajmenšom niekoľkých desaťročí. V minulosti k takýmto zásadným zmenám dochádzalo v rozpätí aj niekoľkých storočí. Každú veľkú zmenu v prelomovom období sprevádza chaos, v ktorom kľučí nový, rodiaci sa, často prevrpujúci a neočakávaný poriadok. „*Tak ako chaos spí vnútri každej usporiadanosti, tak i usporiadanosť spí v chaose*“ (s. 23).

Prof. Ing. M. Sedlák, CSc., analyzuje súčasnú krízu z hľadiska morálneho rozvratu, chamtivosti a podvodov, ktorých hnacou silou je túžba „mať“ – mať viac ako iní. Morálny rozvrat, bezohľadnosť, chamtivosť a podvody, ktoré sa uplatňujú v honbe za úspechom, akékoľvek neetické podlosti sú „*deštruktívnou podstatou zloby sveta*“ (s. 78), čo je dôvod, prečo „*európska civilizácia vymiera*“ (s. 79).

Myšlienky o vymieraní európskej civilizácie dokumentuje aj významná štúdia Ing. L. Lysáka, DrSc., o *Megatrendoch na začiatku 21. storočia*, osobitne rozbor demografického vývoja v štátoch západnej Európy v dôsledku nízkej pôrodnosti a vysokej migrácie. Ak štáty západnej Európy neprijmú účinné opatrenia, o niekoľko desaťročí to budú moslimské štáty. Už dnes je v nich 52 miliónov moslimov a za ďalších 20 rokov sa má tento počet podľa prognóz zdvojnásobiť (s. 107 – 108). Sú to desivé čísla a akútne hrozby európskej civilizácii.

Štúdia ďalej analyzuje globálne problémy, postavenie Slovenska v Európe po zbavení sa vlastníctva národného bohatstva v privatizácii jeho prevodom za neskutočne nízku cenu skutočnej hodnoty do rúk zahraničných korporácií, v čom vidí vážne problémy pre nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva, a tým nemožnosť účinne riešiť základné sociálno-ekonomické problémy spoločnosti, štátu. Úvaha smeruje aj k hľadaniu možných východísk z tejto situácie.

Štúdiu o našej biede dopĺňa brilantná analýza J. Darmu o pomeroch v mediálnej oblasti u nás. Rozsah recenzie neumožňuje zaoberať sa jednotlivými príspevkami, aj keby si to pre svoju závažnosť zaslúžili. K spomenutým myšlienkam, analýzam, otázkam s hľadaním východísk z problémov súčasného sveta, vrátane nebezpečenstva a rizik konfliktov, teda bezpečnostných otázok, sa radia a ďalej rozširujú pohľad štúdie doc. Ing. I. Puhofovej, PhD., Ing. O. Bariča, CSc., Ing. V. Bachara, PhD., doc. Ing. J. Kotlebovej, PhD., RNDr. J. Silvana, CSc., doc. Ing. A. Randíka a PhDr. S. Matúškovej, PhD., Ing. J. Uliana, PhD. Štúdie ostatných autorov (prof. R. Nilsen, doc. PhDr.

Martin Klus, PhD., E. Lejon, Mgr. A. Hersi, MAS,) analyzujú skúsenosti z transformácie iných krajín.

Za významný pokladám posledný príspevok prof. RNDr. K. Ivaničku, DrSc. *Hľadanie novej alternatívy* so stručnou charakteristikou nových scenárov o úlohe vedy a o nových teoretických trendoch v súvislosti so súčasnými pohybmi vo svete, v USA i na pôde OSN a EÚ. Vedecko-výskumné kolektívy v USA, ako na to poukazuje autor, prichádzajú s novou víziou sveta pre najbližšie desaťročia 21. storočia, kde na jednej strane liberálny kapitalizmus, štátny kapitalizmus a sociálne ekologický kapitalizmus vstupujú do vzájomného dialógu a socializmus (Čína, Vietnam) sa otvára demokratickým formám riadenia s akceptovaním trhu (trhového mechanizmu). Na týchto základoch sa formujú tri základné modely pre prvé desaťročia 21. storočia: prvým je typ *agória* – sociálnodemokratický model kapitalizmu škandinávského typu; druhým *ekodémia* – socialistická alternatíva kapitalizmu; tretí typ, *arkádia*, predstavuje model lokálnej ekonomiky malých podnikov využívajúcich obnoviteľné zdroje energie, najmä v krajinách tretieho sveta. K. Ivanička však dodáva, že k týmto trom modelom treba prilepiť ďalšie dva: typ *anabazis* – pre obdobie ústupu USA a Európy z dominantných pozícií, čo sa nezaobíde bez problémov a možno aj konfliktov, a typ *res publica* založený na kriticko-konstruktívnom prístupe, ktorý má viacero submodelov (autor ich vymenoval sedem). Základom všetkých typov je invenčno-inovačný a kreatívny systém založený na vede a výskume, v ktorom má svoje miesto aj plánovanie.

Zborník štúdií našich špičkových odborníkov na ekonomicko-sociálnu oblasť, vrátane inštitucionálnej, je určený nielen pracovníkom v štátnej správe, ale aj širšej verejnosti. Osobitne by si ju mali prečítať redaktori väčšiny našich denníkov a televízie, aby neustále nebalamutili verejnosť nezmyslami o našej úspešnej transformácii a nevyhnutnosti odovzdať vlastníctvo národného bohatstva do rúk nadnárodným korporáciám ako to najlepšie, čo sme mohli urobiť. Skúsenosti iných úspešne sa transformovaných krajín (Írsko, Nórsko, Fínsko, ale aj Čína) sú celkom opäť. Možno aj preto sa na našich televíznych obrazovkách namiesto špičkových odborníkov (zastúpených napríklad aj v tomto zborníku) objavujú najčastejšie takzvaní odborníci (často odborníci na všetko) – obhajcovia divokej privatizácie a rozpredaja či skôr prevodu národného bohatstva vytvoreného prácou našich predkov i súčasníkov do vlastníctva cudzích spoločností bez odpovedajúcej protihodnoty.

Viktor Timura